

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN İKİ FARKLI YÜZÜ: ZİYA GÖKALP VE YUSUF AKÇURA

Two Different Faces Of Turkish Nationalism: Ziya Gökalp and Yusuf Akçura

Serden Onur KARACA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Van/Türkiye

ÖZET

Milliyetçilik ideolojisi hayatımıza girdiği ilk andan itibaren birçok farklı kesimin dikkatini çekmiş ve peşinden sürüklediği taraftarları kadar karşısında da karşıt görüşlü birçok kesimi bulmuştur. Ülkeden ülkeye ve bulunduğu yere göre farklı kimliklere bürünen bu ideoloji, siyasi kesim tarafından da çoğu zaman bir silah olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde çöküş dönemi başladığında İmparatorluğu kurtarmak için İslamcılık ve Osmanlıcılık akımlarının karşısında üçüncü bir yol olarak ortaya çıkan milliyetçilik fikri, diğer ülkelerde de olduğu gibi burada da birçok farklı bakış açısıyla karşılaşmış ve bu ideolojiye farklı yaklaşımlar olmuştur. Ziya Gökalp'in milliyetçilik fikrinde İslam'a ve milli kültüre bağlı bir yaklaşım ortaya çıkarken, Yusuf Akçura'da ise soya ve kana dayalı bir milliyetçilik anlayışı mevcuttur. Bu makalede de ilk olarak milliyetçilik ideolojisinin nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap aranacak, ardından Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik ideolojisinin gelişim evresine bakıldıktan sonra Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın milliyetçilik ideolojisine bakış açıları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: milliyetçilik, ziya gökalp, yusuf akçura

ABSTRACT

The ideology of nationalism has attracted the attention of many different segments from the first moment it entered our lives, and it has found many opposing segments as well as its supporters. This ideology, which takes on different identities from country to country and according to its location, has often been used as a weapon by the political sector. When the collapse period began in the Ottoman Empire, the idea of nationalism, which emerged as a third way against Islamism and Ottomanism in order to save the Empire, encountered many different perspectives here as in other countries, and there were different approaches to this ideology. In Ziya Gökalp's idea of nationalism, an approach based on Islam and national culture emerged, while Yusuf Akçura had an understanding of nationalism based on lineage and blood. In this article, firstly, an answer will be sought to the question of how the ideology of nationalism emerged, and then, after looking at the developmental stage of the ideology of nationalism in the Ottoman Empire, the perspectives of Ziya Gökalp and Yusuf Akçura on the ideology of nationalism will be examined.

Keywords: nationalism, ziya gökalp, yusuf akçura

1. GİRİŞ

Milliyetçilik ortaya çıktığı ilk andan itibaren diğer ideolojilerde de olduğu gibi peşine birçok taraftarını takmakla birlikte, birçok da karşıt görüşlü kesimlerin hedefi olmuştur. Sosyal bilimler alanında üzerinde en çok tartışılan, konuşulan kavramlardan biri olan milliyetçilik, bir kesim için vazgeçilmez bir değer ve hatta kutsal bir anlam içerirken, bir diğer kesim için ise ortaya çıktığı andan itibaren tüm olumsuzlukların sebebi olarak görülmüştür. Bu yüzdendir ki milliyetçiliği anlamaya kalktığımızda birçok tezatlıkla karşılaşmış oluyoruz. Milliyetçilik fikirleri ülke ihtiyaçlarına göre şekil alabilen, ülkelerin kendi kültürel ve etnik özellik ve yapılarına göre şekillenebilen bir özelliğe olduğundan, ülke içerisinde bile farklı yorumlamalara farklı yaklaşımlara uğramıştır. Bu özelliği ile birlikte milliyetçilik, toplum ve birey üzerinde duygusal tepkiler oluşturabildiğinden, siyasi iktidar tarafından halk üzerinde kullanılacak bir silaha da dönüşebilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin de son dönemlerinde Avrupa'da yaşanan gelişmeler çerçevesinde etkisini göstermeye başlayan milliyetçilik düşüncesi, özellikle Avrupa'ya daha yakın olan Balkan vilayetlerinde etkisini daha

hızlı bir şekilde göstermeye başlamıştır. Dönem içerisinde Osmanlı Devleti'ni kurtarmayı amaçlayan Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncelerinin yanında üçüncü bir kurtuluş umudu olarak görülmüştür. Milliyetçilik fikri, Osmanlı Devleti içerisinde ilk olarak kültürel bir hareket olarak var olmuş ve kurulan dernek-vakıf gibi unsurlarla Türklük bilincini halka aşılama çabasına çalışan bir siyasi hareket konumuna gelmiştir. Özellikle 19. yüzyıl ile birlikte filizlenmeye başlayan hareket, modernleşme ve eğitimin artması ile birlikte tarih ve edebiyat alanında kendini göstererek, Milliyetçi-Türkçü aydın kesiminin eserlerini vermesi ile yükselişini sürdürmüştür. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte resmi ideoloji içerisinde kabul edilen milliyetçilik anlayışı, başlangıçtaki devletin ayakta kalmasını temel alan amacından da saparak, halkın en ileri ve en medeni toplumlarla eşit düzeye çıkarılmasını temel alan bir düşünce akımı şeklini almıştır. Tüm Dünya'da olduğu gibi Osmanlı Devleti içerisinde de milliyetçilik fikri birçok farklı yaklaşım ile çeşitli görümlere kavuşmuştur. Bu makalede de milliyetçilik fikrinin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve Osmanlı Devleti içerisinde nasıl eklenildiği ele alındıktan sonra, Türk milliyetçiliğinin iki farklı yüzü olan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın milliyetçilik fikirleri üzerinde durulacaktır.

2. MİLLİYETÇİLİK NEDİR VE NASIL ORTAYA ÇIKMIŞTIR?

Tarihsel olarak incelediğimizde klasik çağda nation (millet) kavramı günümüzdeki anlamıyla birlikte kullanılmamaktadır. Latince ilk kullanımında küçük düşürücü bir anlamda kullanılan bu kelime, aynı bölgeden başka bir bölgeye gelen ve yerleşen topluluklara denmekteydi. Bu yabancılar Roma vatandaşı olmadıkları için toplum içerisindeki statüleri oldukça alt konumdaydı. Latince'deki bu durum Yunancada da karşımıza çıkmaktadır. Yunanca da karşılığı "ta ethne" olan kavram yine yabancıları, dinsizleri, putperestleri ve seçilmiş halka ait olmayan kişileri belirtmek için kullanılmaktaydı. Bu kullanım şekli Orta Çağ ile birlikte değişmiş ve artık üniversiteye gelen yabancı öğrenciler için kullanılır olmuştur. Ancak bu yaklaşım da zaman içerisinde değişmiştir. Üniversite öğrencileri skolastik tartışmalara girerek, topluluğa fikirlerini ve amaçlarını anlatmaya başlamışlardır. Üniversiteler dinsel konularda kiliselere fikir sunabilmek için öğrenci göndermeye başlamış ve artık nation kelimesi 13. yüzyıl itibari ile görüş topluluğu anlamını kazanmıştır. Bu topluluk kralın da temsilcileri olduğu için siyasal ve kültürel otoritenin de temsilciliğini yapmışlardır. (Örs, 2016: 315)

16. yüzyıla geldiğimizde ise İngiltere'de nation kelimesi ülke nüfusunu ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Ülke nüfusundan kastettiğimiz halktır ve bu halk belirli bir bölgenin nüfusunu ifade ettiği gibi sınıfsal bir anlama da sahiptir ve bu sınıf da alt sınıfları ifade etmektedir. Millet kavramının halk kavramı ile birlikte kullanılmaya başlanması sonucunda alt sınıfların seçkin bir hale gelmesi sağlanmış ve kelimenin aşağılayıcı anlamı artık son bulmuştur. Böylelikle halk kavramı tarihte ilk defa egemenliğin sahibi olan anlamını kazanmıştır. Egemenliğe sahip olan halk 16. yüzyıl ile birlikte artık millet olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Milliyetçiliğin tam olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili ortak bir kanı bulunmamakla birlikte, ilk kez Fransız Devrimi ile birlikte meydana geldiği konusunda genel bir kanı bulunmaktadır. Milliyetçilik genel olarak Avrupalı olmasına karşın, Amerikalılarda meydana gelmiş "criolla"ların deneyimleri üzerine ortaya çıktığını iddia edenler de vardır. Latin Amerika'da milliyetçiliğin temel taşı olan criolla'lar aslında Avrupalı olmakla birlikte Amerika kıtasında doğan Avrupalıları ifade etmektedir. Yaşadıkları bölge üzerindeki beyazlar tarafından ayrımcılığa uğrayan criolla'lar, idari görevlerini yerlerine getirirken yaptıkları yolculuklarda kendileri ile aynı kaderi paylaşan peninsulares'lerle karşılaşmışlar ve aralarındaki farklılığın farkına varmışlardır. Criolla ve peninsulares'ler arasındaki farklılık henüz Amerika'daki ulus bilincinin meydana gelmesinden çok daha önce hayat bulmuş ve Amerika kıtasındaki İspanyol asıllı halkın birer millet olarak filizlenmesine neden olmuştur. (Güzel, 2020: 1026)

Milliyetçiliğin Avrupa'da yaygınlaşması ise Napolyon savaşları ile birlikte gerçekleşmiştir. Fransa'da meydana gelen milliyetçi ve liberal anlayışları Avrupa'nın tamamına yaymayı hedefleyen Napolyon, bu hedefini kıta üzerindeki ülkeleri işgal ederek gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. (Güzel, 2020: 1025) Napolyon'un planları tutmuş ve işgal hamleleri ile birlikte milliyetçiliği Avrupa da yaymayı başarmıştır ancak bu saldırgan tutumu milliyetçilik ve demokrasi arasındaki ilişkinin zayıflamasına neden olmuştur. Çünkü Napolyon gittiği her yerde milliyetçilik fikrini silah zoru ile insanlara benimsetme yoluna gitmiştir. Böylece milliyetçiliğin demokrasi ile kopan bağlarının yerini militarizm anlayışı almıştır. Napolyon'un bu işgalci tutumu, Avrupa'da ki eski kurumların ve feodal anlayıştan geri kalan izleri de ortadan kaldırmış ve bu katı tutumu Avrupa'nın birçok ülkesinde (Rusya, Almanya, İtalya, İspanya vd.) tepki görmesine neden olmuştur. Özellikle İtalya ve Almanya'nın parçalanmış toprak bütünlüğünün tekrar birleştirilmesi,

milliyetçilik anlayışı için uygun bir zemin meydana getirirken, aynı zamanda yaymış olduğu öfke ile birlikte milliyetçiliğin en çok ihtiyaç duyduğu öteki kavramının oluşturulmasına da yardımcı olmuştur. (Örs, 2016: 331)

Bu gelişim aşaması sonrasında milliyetçilik, 1918 ile 1950 yılları arasında altın çağını yaşamıştır diyebiliriz. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte birçok ülke vatan sınırlarını milliyet ilkesine göre belirleme yoluna gitmiştir. Milliyetçiliğin savaş sonrası böyle önemli bir zafer kazanmasının altında özellikle iki neden yatmaktadır. Birincisi Orta ve Doğu Avrupa'nın birçok milletini kendi içerisinde bulduran imparatorlukların çökmesidir. İkinci neden ise Rus Devrimi'nin yaşanmış olmasıdır. Bolşeviklere karşı kullanılmak üzere ortaya çıkan Wilson ilkeleri, Batı'nın siyasi bir hamlesi olarak meydana gelmiş ve bu ilkeler ile birlikte ülke sınırları milliyet ve dil esasına göre belirlenmiştir. Ancak savaş sonrası çöken imparatorluklar yerine kurulacak devletlerin bu esasa göre meydana gelmesi çok güçtür, çünkü oralarda hala çok uluslu bir yapı mevcuttur. Bu şekilde belirlenen sınırlar içerisinde oluşturulacak ortak kültür ve ortak dile sahip türdeş toplulukların kendi içerisindeki uyumunu sağlamanın karşısındaki en temel sorun ise azınlıklar olmuştur. Azınlık konumunda kalan halkın kitlesel olarak sınır dışı edilmesi ya da tarihte birçok örneği olduğu gibi toplu olarak yok edilmesi, oluşturulmak istenen milliyetçi toplum için bir çözüm yolu olmuştur. (Güzel, 2020: 1028)

Birinci Dünya savaşına katılan ülkelerdeki milliyetçilik akımları özellikle devrim dalgalarının 1920 yılı ile birlikte sona ermesiyle iyice güçlenmiştir. Faşist ve aşırı sağcı hareketler milliyetçiliğin güçlenmesinden faydalanmak için ilk olarak orta sınıfları ve devrimden korkan diğer sınıfları kızıl tehdide karşı önlem almak için harekete geçirmeye çalışmıştır. İki savaş arası dönemdeki ülkelerin siyasi ve finansal başarısızlığı da burada önemli bir rol oynayarak milliyetçilik anlayışının faşizm ve Nazizm'e kaymasına yol açmıştır. Özellikle dönem içerisinde yaşanan 1929 Büyük Buhran'ı halkın Nazi Parti'sine ve Avrupa'daki diğer aşırı sağ oluşumlara kaymasındaki en önemli etkidir. Milliyetçilik anlayışı bu dönem içerisinde otoriter, ırkçı, irredendist ve militarist bir konuma gelmiştir. Buna en güzel örnekler Faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı olsa dahi katı milliyetçilik anlayışı hemen hemen her yerde etkisini hissettirmiştir. İlk ortaya çıktığı dönemde vatandaşların ve özellikle ulusların özgürlüğünün arkasında olan, meşrulaştırıcı, inşa edici ve katılımcı olan milliyetçilik anlayışı, yerini ırkçı olarak da ifade edebileceğimiz saldırgan bir milliyetçilik anlayışına bırakmıştır. Ancak milliyetçiliğin bu yeni görüntüsü de çok uzun süreli olamamış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında eski gücüne kavuşamamıştır. (Güzel, 2020: 1029) İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da etkisini kaybetmeye başlayan milliyetçilik anlayışı Afrika ve Asya'daki sömürge ülkelerinin bağımsızlık savaşlarını başlatması ile birlikte daha dinamik bir görüntü almıştır. Üçüncü dünya olarak isimlendirilen bu ülkelerdeki bağımsızlık hareketleri, milli kurtuluş fikri altında gerçekleşmiş ve sömürgecilik karşısındaki bu hareketler milliyetçi arzular çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Tüm bunlardan yola çıkarak nation ve millet kavramları oldukça eski kavramlar olmalarına karşın, günümüzde kullandığımız anlamlarına ulaşmaları modern zamanlarla birlikte olmuştur. Siyaset bilimi açısından millet kavramında bahsediyorsak, tarihsel olarak oldukça yeni bir kavramdan bahsediyoruz demektir. Peki, milliyetçilikten bahsederken neyden bahsetmiş oluyoruz? Şimdi bu sorunun cevabını arayabiliriz.

Milliyetçiliği tanımlamak çok kolay değildir çünkü hemen hemen her ülkenin ve her düşünürün kendi bakış açılarına göre bir millet kavramı bulunmaktadır. Yine milliyetçiliği tanımlarken onu tek başına kullanmamız yanlış olacaktır çünkü bu kavram, popülizm, yurttaşlık, yabancı düşmanlığı, emperyalizm gibi kavramlarla birlikte kullanılmış ve millet, milliyet, kültür, ırk vs. gibi terimlerle de iç içe geçmiş bir halde bulunmaktadır. (Ertan ve Örs, 2018: 41) Ancak genel bir milliyetçilik tanımı yaptığımızda karşımıza beş önemli madde çıkmaktadır:

- Milletlerin ortaya çıkış veya gelişme süreci,
- Bir millete ait olma isteği,
- Bir milletin dil veya simgelerle temsili,
- Bir milleti temsil eden siyasi ve toplumsal hareket,
- Hem genel hem de özel bir millet ideolojisi. (Smith, 2013: 15)

Bu maddeler dışında milliyetçilik kavramı, bir ulusun, kendi kendini yönetme ve tam bağımsızlığı elde etme gibi önemli etkenleri destekleyen sosyal, politik ve ekonomik bir sistemdir. Yukarıda da bahsettiğimiz

gibi milliyetçilik, emperyalizmin karşısında olarak ulusun kendini yönetmesi gerektiğini, dış güçlere karşı olması gerektiğini ve kendini sadece içinde bulunduğu ulusa adanması gerektiğini ifade etmektedir. Bunlardan sonra ise dil, din, ırk, kültür ve politik görüş gibi toplumun ortak paydaşlarını bir araya getirerek ulusal kimliği geliştirmek ve oluşan bu kimliği muhafaza etmek üzere yoğunlaşmaktadır. (www.nedir.com.tr) Milliyetçilik kendini ulusuna adanmak ve bu ulusa bağlı olmak demektir. Bu özelliğinden dolayı insanları bir arada tutacak olan milliyetçilikte ulusal semboller olan bayrak, marş ve dil özel bir yer tutmaktadır. Ayrıca milliyetçik, bilincimize yön veren ve dünyayı anlamamıza yardım eden, kimliklerimizi belirleyen, günlük davranışlarımızı ve konuşmamızı belirleyen bir algılama biçimidir. (Ertan ve Örs, 2018: 42). Milliyetçiliğin bu tanımlamaları yanında genel kabul gören dört önemli önerisi bulunmaktadır:

- Dünya birbirine benzemeyen, birbirlerinden farklı tarih ve özelliğe sahip milletlerden oluşmuştur.
- Millet/milliyetçilik tüm toplumsal ve siyasi güçlerin kaynağı konumundadır.
- Millete duyulan bağ, her türlü bağdan daha üst bir konumdadır.
- Hangi ülkede olurlarsa olsunlar eğer insanlar özgür olmak istiyorlarsa bir millet ile kendilerini bütünleştirmek mecburiyetindedirler. Genel olarak Dünya’da adalet ve barış sağlanmak isteniyorsa bu milletlerin özgürlüğü ve güvenliği ile birlikte olacaktır. (Ertan ve Örs, 2018: 42)

Milliyetçiliğin farklı zaman dilimlerinde o dönemin koşullarına göre ortaya çıkmış olması farklı milliyetçilik anlayışlarının da oluşmasına neden olmuştur. Ancak bu farklı milliyetçilik yaklaşımları birbirinden tamamen kopuk ve bağımsız değildirler. Batı Avrupa’da genel olarak siyasal veya sivil milliyetçilik olarak isimlendirilen bir milliyetçilik yaklaşımı bulunmaktadır. Bu milliyetçilik yaklaşımı evrensel, barışçı ve hümanist bir yapıda bulunmaktadır. Var olan bu milliyetçilik yaklaşımının iyi olduğu ve bu halinin korunması gerektiği ifade edilmektedir. (Akıncı, 2014: 133) Doğu Avrupa ve Balkanlarda etkisini hissettiren ve kültürel (etnik) milliyetçilik olarak isimlendirilen milliyetçiliklerin ise kötü birer örnek olduğu ifade edilmektedir. Çünkü bu milliyetçilikler kültürel ve tarihsel kimlik üzerinde yoğunlaşmakta ve kendi toplumu içerisindeki azınlık sınıfına baskı yapmakta ve faşist-otoriter yapıların meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu milliyetçilik anlayışı kendi sınırları içerisindeki ve dışarısındaki milliyetçilik anlayışlarını dışlayıp, bunları ortadan kaldırmayı planladığından dolayı kötü bir milliyetçilik yaklaşımıdır. Buradan çıkarabileceğimiz en önemli ders ise, Batı’nın kendi milliyetçilik yaklaşımını iyi olarak görürken, kendi dışındaki milliyetçilik yaklaşımlarını kötü olarak görmesidir. Ancak unutulmamalıdır ki tarihteki bütün milliyetçilik yaklaşımlarında bu iki tür milliyetçilik yaklaşımının karışımına rastlanmaktadır. Batı medeniyetlerinde de ırkçı, faşist yaklaşımlar görülebilmektedir ki buna en güzel örnek olarak Fransa’nın Afrika’daki sömürgeleri sonucunda vatandaşlığına geçen Afrikalı Fransa vatandaşlarına uyguladığı politikalar verilebilmektedir.

Milliyetçiliğin kesin ve net bir tanımını yapamayacağımızı ve her ülkenin ve düşünürün kendi milliyetçilik yaklaşımlarının bulunabileceğinden bahsetmiştik. Kimi düşünürlere göre milliyetçilik modern topluma katalize edilmiş akrabalık olarak ifade edilebilecek bir ulus-devlet ideolojisidir. Milliyetçiliğin bu anlayışından farklı olarak da kimi düşünürler milliyetçiliğin din ve kültürün farklı bir şekli olduğunu ifade etmektedirler. Bazı teorisyenler ise milliyetçilik anlayışının içerisinde ciddi bir şekilde halkçı ve romantik öğelerin etkili şekilde var olduğunu belirterek, modern milliyetçilik yaklaşımının oluşmasında etnik farklılıkların bu denli önemli olmadığını ifade etmektedirler. (Ertan ve Örs, 2018: 43) Milliyetçilik şiddetli bir şekilde olmasa dahi önemli ve kapsayıcı bir güç olarak ifade edilir. Her ne kadar dünyevi bir görüntüde de olsa milliyetçilik, siyasi ideolojisinden çok siyasi dine yakındır diyen görüşler de bulunmaktadır. Bu yüzden milliyetçilik tanımı yapılırken içerisinde doğduğu toplumun mevcut durumu, zamanın ekonomik, siyasi ve toplumsal durumundan da etkilendiğini söyleyebiliriz.

Fikir akımlarının toplum üzerinde etkili olabilmesi için bir iman haline gelmesi gerekmektedir. Zihni bilgiler ne kadar değerli olurlarsa olsunlar tek başlarına iş yapabilme gücüne sahip değildirler. Var olan bilgi bir inanç ile eklemlendikten sonra insanları içerisine çekerek eylemleri yerine getirme noktasında güç kaynağı vazifesi görebilirler. İnançlar tek başlarına insan davranışlarını etkileyen bir güç olmadıklarından dolayı, bunu yapabilmeleri için fikir akımlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Milliyetçilik de bütün toplumlarda farklı yoğunluklarda var olsa bile, her toplumda algılanış şekli farklı olabilir ve bu farklılığı da içerisini eklemlendiği toplumun yapısı belirler. (Köseoğlu, 2020: 209) Toplumun milliyetçilik anlayışı toplumsal/kültürel kimliği ile birlikte, o topluma özel olan din, dil, ırk, coğrafya vs. gibi unsurlardan

etkilenecek olur. Bu yüzdendir ki toplum içerisindeki değişim ve yapıların o toplumdaki aydınlar üzerinde de etkili olması doğaldır. Avrupa özelinde özellikle Fransa ve İngiltere’de ilk olarak milli devletler meydana gelmiş ve bu milli devletler topluma şekil vermede etkili olmuşlardır. Almanya ve diğer Avrupa devletlerinde ise bu durum biraz daha farklı olarak, ilk başta milli devletlerini kurmayı amaçlayan milliyetçiliklerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir.

Milliyetçiliğe ilişkin bu farklı tanımların birleştiği nokta ise bir ideoloji ve bu ideoloji ile bağlantılı kültürel bir birleşme oluşturmalarıdır. Milliyetçilik hem dil ve din gibi yapılarla beslenirken hem de ayrımlaştırıcı özelliği ile de bir farklılık yaratmaktadır. Kolektiflik ya da topluluğa aidiyeti geliştirmenin sonucu olarak da ulus-devlet yapılanması meydana gelebilecektir. Böylelikle milliyetçilik düşüncesi karşımıza bir ideoloji olarak çıkmaktadır. İdeoloji olarak milliyetçilik ulus için olduğu gibi toplumsal yaşam için de temel yapı taşı konumundadır. Bunun içindir ki en iyi doğal birim olan uluslar üzerinden temellenmiştir. Bir ideoloji olarak ele aldığımızda milliyetçilik, grupların kendilerini ulus olarak görmelerinde ve en çok da bağımsız bir ulus-devlet olarak isimlendirmelerinde kritik bir rol oynamaktadır. (Yanık, 2013: 232) Milliyetçiliği genel olarak bu şekilde ifade ettikten sonra artık Türk milliyetçiliğinin gelişim evresine bakabiliriz.

3. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN GELİŞİM EVRESİ

Türk milliyetçiliğinin ilk ortaya çıkış evresine baktığımızda karşımıza Göktürkler döneminde yazılmış olan Orhun kitabeleri çıkmaktadır. Dönemin hükümdarı olan Bilge Kağan’ın biyografisi görüntüsünde olan kitabeler, hükümdarın halkı için yaptıklarını milliyetçi bir havada dile getirmektedir. Türk ifadesinin ilk defa bu kitabelerde geçmesinden dolayı, Türk kelimesinin tarihte ne zamandan beri kullanıldığının bilinmesi ve Türk milliyetçiliğinin tarihi seyrini izleyebilmemiz için büyük önem taşımaktadır. Orhun kitabelerinin en büyük özelliği tartışmasız bir şekilde diyebileceğimiz gibi Türk milliyetçiliğinin ilk yazılı kaynakları olmasıdır. Türklerin göçebe yaşam tarzını terk edip yerleşik hayata geçmeleri ile birlikte bu kaynaklar giderek çoğalmaya başlamıştır. İslamiyet’in Türkler tarafından kabul edilmesiyle birlikte dilde Farsça ve Arapçanın etkileri görülmeye başlandığından, Türk dilinin kendi özelliğini kaybettiğini iddia eden Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserini Farsça kaleme alarak Türk dilinin kendi öz özelliklerini ve önemini anlatmak istemiş ve Türk dilinin önemli bir dil olduğunu ifade etmiştir. (Eyidiker, 2012: 9)

11. ve 12. yüzyıllarda yaşayan yazar ve düşünürler yapıtlarında Türkçülüğün ve Türk dilinin öneminden bahsederek milli şuurun oluşmasında önemli bir etki yaratmışlardır. Bu sayede Türk milliyetçiliğinin alt yapısı zaman içerisinde hazır bir hale gelmiştir. Geniş topraklara hüküm eden Selçuklu Devleti döneminde de milliyetçilik akımları geçmiştekine benzer bir şekilde gelişmeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti ile birlikte devletin büyük toprak parçalarına yayılması ve bu sayede ele geçirilen farklı coğrafyalar sayesinde ülkeye katılan farklı etnik gruplar öne çıkmaya başlamışlardır. Durum böyle olunca devlet içerisinde tek bir etnik yapının meydana getirilmesi mümkün olmamıştır. Yönetici sınıf, Türk soyundan gelen Osmanlı Hanedanı’nda görünse dahi, Türkçülük ve Türklük anlayışları hiçbir zaman tam olarak yerleşmemiştir. Ancak var olan Türkçülük anlayışı Osmanlı himayesinde bulunan Afrika, Asya ve Avrupa ülkelerinde ekonomik, mimari ve askeri gibi alanlarda etkisini göstermeye devam etmiştir. (Eyidiker, 2012: 9)

Türk milliyetçiliği, Osmanlı Devleti’nin bu farklı etnik yapılı millet sistemi üzerindeki itibarını kaybetmeye başladığı tarihten itibaren yeni bir siyaset üretebilme fikri ile birlikte ortaya çıkmıştır. Özellikle Balkan Savaşları’nın kaybedilmesi ile birlikte Anadolu topraklarında Türk nüfusunun önemli bir ölçüde azalmaya başlaması ile dönemin ana ideolojisi olan Osmanlıcılık fikri gücünü kaybetmeye başlamış ve yavaş yavaş Türkçülüğe doğru kayış başlamıştır. (www.tarihbilgi.org) 18. ve 19. yüzyıllar itibarıyla Osmanlı Devleti’nin gerileme döneminin başlaması, Avrupa’da Osmanlıya olan ilgiyi artmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin yabancı ülkelere vermiş olduğu kapitülasyonlar, askeri alanda Avrupa’nın gerisinde kalması, katıldığı savaşlardan toprak kayıpları ve mağlubiyetlerle ayrılması gibi unsurlar Osmanlı Devleti’nin giderek parçalanmasına sebep olmuşlardır. Tam da bu dönem içerisinde ayrılıkçı hareketlerin çoğalması, azınlıkların ayaklanarak kendi küçük ulus devletlerini kurarak bağımsızlıklarını ilan etmeleri Türk milliyetçiliğini savunan kesim etrafında ciddi bir endişe yaratmaya başlamıştır. Oluşan bu endişe ortamı ile birlikte milliyetçi sınıf, Türk dilinin güçlendirilmesi vs. gibi farklı eylemlere yönelmeye başlamışlardır. Özellikle Tanzimat Dönemi içerisinde hemen hemen her alanda kendini hissettirmeye başlayan milliyetçilik fikri, edebiyat alanında da vatan-millet gibi konuların daha fazla işlenmesine neden olmuştur. Dönem içerisindeki birçok önemli yazar, milliyetçilik dalgasıyla eserler üretmişler ve edebiyat alanında da milliyetçiliğin yayılmasına neden olmuşlardır. Yazarlar, eserlerinde özellikle Osmanlı tebaası içerisindeki

etnik kimliklerden en önemli olanının Türk milleti olduğunu belirterek, O'nu diğer etnik unsurlardan farklı özel bir yere koymuşlardır. (Eyidiker, 2012: 9)

Tüm bu olanlar itibariyle Türk milliyetçiliği 19. yüzyılda hayata geçirilmeye çalışılan reform hareketleri çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Türk milliyetçiliği, devletin içerisinde bulunduğu savaş ortamına rağmen Türk edebiyatı, Türk tarihi ve Batı tipi eğitim kurumları çerçevesinde kendi yolunu şekillendirmiştir. Osmanlı Devleti'nin içerisinde olduğu kötü durum, O'nu Türk tarihinden feyiz almaya itmiştir. Bu dönemde basılan tarih kitaplarında Türk tarihinin ilkçağlardan itibaren anlatılması, Orta Asya'nın Türk milletinin ilk vatanı olduğu ve Osmanlı Devleti'nin de ata toprakları olduğu fikri Türk milliyetçiliğinin filizlenmesi için önemli etkenler olmuştur. (Acar, 2018: 44)

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı diğer Avrupa ülkelerine göre oldukça geç bir dönemde olmuştur. Türklerin, Osmanlı Devleti'nin yönetici kadrolarını elde etmesi ve daha da önemlisi milli bir Türk burjuvazisini 19. yüzyıl gibi geç bir dönemde oluşturmaya başlamasından dolayı Türk milliyetçiliğinin meydana gelmesi 20. yüzyılın ilk dönemlerine kadar sarkmıştır. Esasen milli devlet ve milli toplum gibi düşünceler Osmanlı aydın kesimi içerisinde daha eski dönemlerde filizlenmeye başlamasına rağmen, Osmanlı Devleti içerisindeki halkların ortak bir milli şuur etrafında bir araya gelip gelmeyecekleri endişesi hâkim olmuştur. Bu düşünceler çerçevesinde gelişen Osmanlılık fikri, azınlıkların büyük bir kısmının kendi milli ideolojilerini geliştirmesiyle etkisini kaybetmiştir. Bu nedenle Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkması, Osmanlı Devleti içerisinde değil de Avrupa'da yabancılar tarafından meydana gelmiştir. (Şaylan, 1996: 1948) Avusturya-Macaristan, Almanya ve Fransa'da Türkçülük ile ilgili çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar Türklerin haberi dahi olmadan gerçekleşmiştir. Araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkan Türklerin milli bir topluluk olduğu ve dünya üzerinde pek çok yere dağıldığı sonucu Osmanlı Devleti içerisindeki aydınların da dikkatinden kaçmamıştır. Süleyman Paşa ve Ahmet Vefik Paşa'nın Harbokulları için yazmış oldukları bir kitapta Osmanlıca'nın üç farklı dilin karışımı ile ortaya çıktığını belirtmeleri ve kullanılması gereken dilin Türkçe olduğunu ifade etmeleri üzerine Türk milliyetçiliğinin, Osmanlı Devleti içerisinde filizlenmeye başladığını söylememiz mümkündür.

Esasen Türk aydınları 19. Yüzyılın, milliyetçiliğin yükseliş dönemi olduğunun farkındaydılar. Bunu dile getirdikleri zaman, milliyetçiliğin kuramsal ilkelerden çok toplum içerisinde yaratmış olduğu gerilimin hayatın hemen hemen her alanında ortaya çıkıyor olmasından ilham alıyorlardı. Milliyetçilik fikri dönem içerisinde girdiği her toplumda derin izler bırakıyor ve toplumları yeni bir hayat düzenine karşı hazırlıyordu. Bunu yaparken de özellikle kültür ve siyaseti yeni yönelişlere, oluşumlara ve beklentilere sokuyordu. Her ülkede bu gelişim farklı seyrete de ana hatları itibariyle milliyetçilik, toplumlarda yeni bir dirileşe yol açıyordu. (Köseoğlu, 2020: 208) Osmanlı aydınları, milliyetçilik fikri ile tanıştıklarında emperyal güçler karşısında Osmanlı Devleti'ni nasıl kurtarabilecekleri üzerinde tartışıyorlardı. Milliyetçilik fikrine yönelmekteki temel amaç buydu; devleti kurtarmak. Ancak buradaki sorun sadece siyasal değildi, hayatın her alanında sıkıntılar yaşanmaktaydı. Osmanlı aydınları da bu sorunlara bir çare bulamamış ve Batı'ya yönelmek zorunda kalmışlardı. Milli kültürlerine olan inançları azalmaya başlamış ve tereddüt hissetmeye başlamışlardı. İşte bu inanç kaybını ve tereddüdü ortadan kaldıracak güç olarak Batı'da etkili bir şekilde toplumları dizayn eden milliyetçilik fikrine sarılmışlardır. (Köseoğlu, 2020: 209)

Türk milliyetçiliğinin de ideoloji olarak ortaya çıkması Osmanlı Devleti'nden önce Rus Çarlığı'nda yaşayan Türkler arasında olmuştur. Hatta öyle ki Osmanlı Devleti içerisinde de Türk milliyetçiliğinin yayılmasını sağlayan bu kesim olmuştur. Rusya'da Türk milliyetçiliğinin yayılmasına neden olan şey, tıpkı diğer devletlerdeki azınlıklarda olduğu gibi yabancılar üzerindeki baskıların ve ekonomik sıkıntıların yaşanması olmuştur. Ayrıca yine Rusya'da yaşayan aydın kesimin Avrupalı düşünce sistemine yakın olmaları ve dönemin yükselen fikir hareketi olan milliyetçilik ile daha erken dönemde tanışmalarına neden olmuştur ki Türk milliyetçiliği için önemli isimlerden biri olan ve makalemizin ana konularından olan Yusuf Akçura da Rusya'da doğmuş ve milliyetçilik fikrini burada geliştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımı, İmparatorluğun son dönemlerinde yaşanan toplumsal dönüşüm ve 19. yüzyılda yaşanan modernleşme hareketleri ile birlikte paralel bir şekilde gelişimini sürdürmüştür. Bu yüzden Türk milliyetçiliğini ve gelişimin anlayabilmemiz için modernleşme hareketlerine de dikkat etmemiz gerekmektedir. Jön Türkler olarak isimlendirdiğimiz kesim, İmparatorluğun içerisinde bulunduğu zor durumdan kurtarılabilmesi için öncelikle var olan kurumların değiştirilmesi gerektiğini belirtmişler, ancak zaman içerisinde asıl sorunun kimlik sorunu olduğunu anlamışlardır. Yeni yeni bir kimliğe oturmaya çalışan Osmanlı, milliyetçilik akımı karşısında toplumun belirle kesiminin tepkisini çekmeyi başarmıştır.

Özellikle azınlıkların kendi ulus bilincine kavuşmaya başlaması ile birlikte Müslüman-Türkler de kendi bilinçlerinin oluşmasını sağlayarak Osmanlılık ve İslamcılık akımlarının yanında milliyetçiliğin de var olmasını sağlamışlardır. (www.enpolitik.com)

Yaşanan gelişmeler ile birlikte artık milliyetçilik bir problem olarak kendini hissettirmeye başlamış ve Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlıklar bu sorundan muzdarip olmuşlardır. Özellikle ayrılma yanlısı azınlıklar ve Yunan İsyanı bu noktada önemli bir kırılma noktası olmuştur. Milliyetçilik akımlarından etkilenen kesimler artık Rum'u, Yunan'ı, Ermeni'yi yani kısaca azınlıkları öteki olarak görmeye başlamışlar ve bu öteki kavramı toplumun tüm kesimlerine riayet etmeye başlamıştır. Özellikle 20. yüzyıl başında Balkanlarda yaşanan sorunlar ve beraberinde getirdiği savaş ötekileştirme konusunu daha berrak bir hale getirmiştir. Yaşanan bu ötekileştirmeler ile birlikte toplum içerisinde artık Müslüman-Türk olmayan kesimler arasında derin fay kırıklıkları oluşmaya başlamıştır ki bu fay kırıklıkları günümüzde dahi kapanmayan yaralar açmıştır.

Küçük çaplı bir milliyetçilik hareketi olarak ifade edebileceğimiz azınlık hareketleri ile birlikte başlayan milliyetçi hareketlenmeyi, etnik kökeni çoğunlukla Türk, dini kimliği Müslüman olan yönetici kesiminin, yeni fikir üretme peşinde olan aydın kesiminin ve İmparatorluğun bekasını düşünen azınlık sınıfının birleşmiş olduğu bir tepkisellik olarak ifade edebiliriz. Bu karşı tepkinin tabanında yatan asıl amaç ise devleti içerisindeki durumdan kurtarmak için verilen mücadelenin somut bir hal alması ve milliyetçiliğin daha geniş bir halini temsil edecek olan Osmanlılık ve İslamcılık gibi düşünce akımları ile eklenmesidir. (www.enpolitik.com)

Türk milliyetçiliği, Osmanlı'nın son dönemlerinde kurtuluş çaresi olarak Türkçülük fikri çerçevesinde ilerleme göstermiştir. Bu düşünce Avrupa'daki milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı Devleti'ne olan yansıması şeklinde gerçekleşmiştir. Türkçülük ifadesi taşıdığı siyasi anlam çerçevesinde Türk milliyetçiliğini ifade eden bir konuma gelmiştir. Buradaki amaç, Osmanlı Devleti içerisinde mili bilince sahip olmayan Türkleri, milli bilinç etrafından bir araya getirip, millet olunmasını sağlamaktır. Hemen hemen her alanda kendini göstermeye başlayan Türk milliyetçiliği anlayışı, özellikle II. Abdülhamit döneminde Türk kavramını "şerefli bir sıfat" olarak belirtmek için kullanılmıştır. Türkçülük fikrinin zaman içerisinde siyasi bir ifadeyle Türk milliyetçiliği konumuna gelmesi ise İttihat ve Terakki Cemiyeti sayesinde olmuştur. Cemiyet etrafındaki Türkçüler tarafından kurtuluşun tek yolu Türk milliyetçiliğinde görülmüştür. (Acar, 2018: 45) Milliyetçi hareketlerin Balkanlar'da daha erken bir dönemde filizlenmeye başlamış olması, bölgenin Avrupa ile kültürel ve dini yakınlığı ile birlikte fiziksel olarak da yakın olması nedeniyle olmuştur. Özellikle 1815 Viyana Kongresi ile birlikte Avrupa kıtasında meydana gelen dengeler, milliyetçilik fikirlerinin yoğun bir şekilde gelişmesine neden olmuş ve bu durum da Balkanlardaki Osmanlı tebaası üzerinde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki egemenlik bölgelerini yitirmesinin yarattığı negatif ortam, dönemin diğer popüler akımı olan Osmanlılık düşüncesinin toplum üzerindeki etkisini yitirdiği şekilde yorumlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kaybetmiş olduğu güçlü devlet görüntüsünün tekrardan kazanılmasını isteyen ve bu bağlamda da hâlihazırda devam eden dağılma sürecini sonlandırmak amacı ile Türk olmayanlara karşı ırkçı bir dilin kullanıldığı Türkçülük fikrini savunan kesimler filizlenmeye başlamıştır. (Acar, 2018: 46) Bu amaç etrafında kurulan derneklerin temel amaçları, milliyetçi fikirlerin alt tabakada yayılmasını sağlayarak milli bir bilincin oluşmasını sağlamak olmuştur.

Fransız Devrimi ile birlikte Avrupa'da yayılmaya başlayan milliyetçilik fikri, zor bir dönem geçiren Osmanlı Devleti'ni özellikle Balkanlar'daki gelişmeler sonucunda olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Devletin kuruluşundan beri tek bir padişah çerçevesinde süre gelen yönetim anlayışı tamamen reddedilerek yerine, milletin etkin olabilmesi için uğraş veren cemiyet ve birliklerin faaliyetleri Türk milliyetçiliğinin gelişimini etkilemiştir. Trablusgarp'ın İtalya'ya kaybedilmesi, Balkan Savaşları, Çanakkale savaşları, Ermeni sorunu, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan yenilgi ve beraberinde getirdiği Sevr Antlaşması, Sevr ile başlayan Yunan işgalleri, İstiklal Mücadelesi ve son olarak Lozan Antlaşması.. 1915 ile 1923 yılları arasında sadece 8 yılda yaşanan tüm bu gelişmeler Türk milliyetçiliğinin kendi yol haritasını belirlemesine yardımcı olmuşlardır. (Bora, 2018: 212) Dönem içerisinde etkili olan Batıcılık, İslamcılık ve Osmanlılık akımlarının artık bir fayda sağlamadığı görüşünde hem fikir olan milliyetçi kesim, çareyi Türkçülük akımında göreyerek milleti yönetimin içerisine dâhil etmeyi planlamıştır. Tabii her ideolojide olduğu gibi Türk milliyetçiliğinde de birçok farklı görüş ortaya çıkmış olmakla birlikte makalemizin ana konusu olan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın milliyetçilik anlayışlarına artık bakabiliriz.

4. ZİYA GÖKALP VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Ziya Gökalp 1876 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Babası Mehmed Tevfik Efendi, Diyarbakır Evrak Müdürlüğü, Nüfus Müdürlüğü, Vilayet İdare Meclisi azalığı gibi çeşitli memurluklar yapmış ve Diyarbakır gazetesinin başyazarı olmuştur. Ziya Gökalp ilköğretimini Mercimek Örtmesi İlkokulunda tamamlamış, sonrasında ise Askeri Rüştüye Mektebi ile Mülki İdare Mektebi'ne devam etmiştir. Farsça, Arapça ve İslam felsefesi gibi dersleri amcası olan Hasib Efendi'den alan Gökalp, eğitim gördüğü okuldaki Dr. Yorgi'den tabii ilim derslerini almış ve bu dönem içerisinde kendisini intihara sürükleyecek bir inanç buhranı geçirmiştir. Abdullah Cevdet ile tanışması, O'nun Diyarbakır'a sürgün geldiği döneme rastlar ve intihar girişiminde bulunmasında da Abdullah Cevdet ile girmiş olduğu fikir tartışmalarının etkisi olduğu söylenir. Gökalp, Abdullah Cevdet sayesinde materyalist felsefe ve Avrupa'nın organizmacı sosyolojisi ile tanışmıştır. İstanbul'a geldiği 1896 yılında Baytar Mektebi-î Âlisi'ne kayıt yapıp ve eğitimine devam etmiştir. (Ünüvar, 2020: 28)

Ziya Gökalp, İstanbul'a geldikten sonra Abdullah Cevdet ile olan tanışıklığı nedeniyle İbrahim Temo ve İshak Sukuti gibi isimlerle tanışmış ve bu tanışıklık O'nu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi yapmıştır. Eğitimine devam ettiği süreçte yükselen bir eğilimde olan Türkçülük hareketini yakından takip ederek, Pantürkçü gelenekten gelen Hüseyinzade Ali ile tanışmıştır. Okulunun henüz ilk iki yılını tamamlamamışken hakkında duyulan şüphe üzerine tutuklanır ve on ay Taşkışla'da, üç ay da Zabıtiye Tevfikhanesi'nde hapis yattıktan sonra memleketi Diyarbakır'a sürgün olarak gönderilir. Gökalp, Diyarbakır'a sürgün olduktan sonra Ticaret Odası fahri kâtipliği, Vilayet İdare Meclisi Zabıt Kâtipliği gibi çeşitli görevlerde çalıştıktan sonra babası gibi Diyarbakır gazetesine yazılar yazmaya başlar ve II. Meşrutiyet ilan edikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır'da şubelerini açmasında yardımcı olur. Peyman ve Diyarbakır gazetelerinde sosyal ve siyasal olaylarla ilgili yazmış olduğu yazıların büyük yankı bulması sonucu İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Bitlis, Van ve Diyarbakır müfettişliğine getirilir. 1909 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te düzenlemiş olduğu kongreye ise, Diyarbakır il temsilcisi olarak katılmıştır. (Ünüvar, 2020: 28)

Kongre için gittiği Selanik'te kalan Gökalp, burada İttihat ve Terakki Partisi genel merkezi üyesi olarak çalışmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar (1918) olan dönemde bu göreve devam etmiş ve partinin gençlik kollarını yönetip, parti okulunda da sosyoloji dersleri vermiştir. Ömer Seyfettin ve Ali Canip ile birlikte dönem içerisinde çıkarmaya başladıkları Genç Kalemler dergisinde yoğun ilgi duyduğu Turancılık fikri üzerine yazılar yazmaya başlar. Balkan Savaşları sonucunda 1912 yılında İstanbul'a dönmek zorunda kalan Gökalp, aynı yıl içerisinde İstanbul Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölüm başkanlığına getirilmiştir. 1912-1914 tarihleri arasında yayımlanan Türk Yurdu dergisinde yazmış olduğu yazılar ile dönemin diğer önemli fikir akımları olan Osmanlıcılık ve Panislamizm'e karşı Batıcılık ve Türkçülük düşüncelerinin öneminden bahsetmiştir.

1920 yılında İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesiyle birlikte çoğu İttihatçının başına gelenler gibi İttihat ve Terakki tarafından Ermenilere uygulanan tehcir nedeniyle tutuklanıp Malta'ya sürgün edilen Ziya Gökalp, 1921 yılında tekrardan Diyarbakır'a dönmüştür. Burada yine yazım faaliyetlerine devam eden Gökalp, Küçük Mecmua'yı yayımlamaya başlar. Anadolu'nun içerisinde bulunduğu Milli Mücadele dönemine denk düşen bu dönemde Gökalp, Mustafa Kemal tarafından kurulan Telif ve Tercüme Heyeti'ne direktör sıfatıyla atanır. Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan milletvekili seçimlerine Diyarbakır'dan aday olarak giren Ziya Gökalp, milletvekili seçilmesine rağmen bu görevi fazla devam ettiremez ve henüz 48 yaşında 25 Ekim 1924'te vefat eder. (Ünüvar, 2020: 28) Hayatını kısaca özetlediğimiz Ziya Gökalp'ın, Türk milliyetçiliğinin kurucu babalarından biri olarak isimlendirilmesine neden olan fikirlerine artık bakabiliriz.

Hayatından da anlayabileceğimiz gibi Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmuştur. Hatta öyle ki bazı yazar ve düşünürler O'nu, İttihat ve Terakki'nin resmi, Kemalistlerin ise gayri resmi ideologu olarak tanımlar. Gökalp yazmış olduğu eserlerin büyük bir kısmını İttihat ve Terakki'nin yönetiminde olduğu dönemler içerisinde yazmış ve cemiyete önemli bir ölçüde siyasi ve fikri anlamda destek sağlamıştır. Cemiyet'in kendi ideolojisini belirlemeye çalıştığı Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık akımları arasından hangisinin olduğu ile ilgili çalışmalarda, Ziya Gökalp ısrarla Türkçülük fikrini savunmuş ve Cemiyet'in yapacağı tüm siyasi faaliyetlerin bu çerçevede şekillenmesi gerektiğini belirtmiştir. (Ünüvar, 2020: 30)

Ziya Gökalp'e göre ulus, toplum içerisinde yaşayan gruplar arasında kendini en geliştirmiş olanıdır. Toplumun, toplumsal birlik ve dayanışma ile oluşacağını söyleyerek bu dayanışmayı sağlayacak en önemli faktörlerin ise ortak kültür ve dil üzerinde inşa edileceğini söylemektedir. Millete ait olan ortak değerler ile dayanışmanın ulusa yaymak için Türk milletinin yükseltilmesi ilk olarak milleti kendi özü ile tanıştırmak ve milli anlamdaki görevlerini belirtmek ile mümkün olacağını savunmaktadır. 1982 yılında yazmış olduğu Primin Vasiyeti adlı yazısında, öğrencilik dönemi içerisinde tutuklu kaldığı Zabtiye Nezareti'nde tanıştığı Naim Efendi'den öğrendiklerini anlatırken, bir milletin kendi kendisini nasıl tanıyacağını ve milli görevlerini nasıl öğreneceklerini anlatmıştır. Naim Efendi'den dinledikleri Gökalp'e ilham kaynağı olur ve milliyetçilik fikrini yaymak ve akıllardan kolay kolay çıkmamasını sağlamak için düşüncelerini sürekli yazıya geçirmiştir. Çağdaş bir İslam Türklüğü yaratma düşüncesi içerisinde olan Ziya Gökalp, İslamlaşmak ve Türkleşmek ülküsünü muasır medeniyetler ile çatışma içerisinde olmadan harmanlamayı hedeflemektedir. Çünkü Gökalp, muasırlaşmayı yaşayış ve dış görüntü anlamında Avrupalılara benzemek olarak değil de sanayi, teknoloji ve bilgi mallarını Avrupa'dan almak zorunda olmamak şeklinde tanımlamaktadır. (Ünüvar, 2020: 31)

Ziya Gökalp Türkcülüğü "Türk milletlerini yükseltmek" diye tanımlar ve millet adı verilen kesimin tanımlamasını yapmaya başlar. Gökalp'e göre bir milletin var olmaya başlaması ırk ve dil birliği bulunan toplumdan, din birliğini içeren ümmete ve son olarak da kültür ve medeniyet olarak ifade edilen ulusa erişilmesidir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde yaşayan diğer azınlıkların yaptığı gibi Türk milletinin oluşması için, kendinden önceki evreyi aşp, uluslararası uygarlığı benimsenmesi ve bir millet kültürünün daha da geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Gökalp bu fikirlerini liseler için yazmış olduğu Türk Medeniyeti Tarihi kitabında daha fazla dile getirerek, Türk toplumlarının içerisinde buldukları gelişme seyrini, toplum olma görevlerini, dinin toplumsal hayat içerisindeki önem ve yerini ve devletleşme adımlarını anlatmıştır. Bu noktada iki unsur Gökalp'in milliyetçilik fikrinin önemini belirttiği ana hatları oluşturmuştur. Bunlar kültür ve medeniyet ayrımıdır. Gökalp'in fikirlerine göre bir milletin toplumsal yaşamları dilsel, ahlaki, dinsel, hukuki-siyasi düşünsel, bilimsel ve ekonomik faktörlerden oluşmaktadır. (Gökalp, 2020; 33) Özellikle Gökalp'e göre kültür, milletin toplumsal hayatının uyumluluğunu, uygarlık ise aynı uygarlık topluluğuna ait olan farklı ulusların ortak yaşamlarını ifade etmektedir.

Milli kültür ve medeniyet anlamında Ziya Gökalp'in yapmış olduğu ayırım da oldukça önemlidir. O'na göre kültür, milli bir özellik taşıırken, medeniyet uluslararası bir özellik taşımaktadır. Medeniyetin çeşitli kültürlerin bir sentezi olduğunu belirten Gökalp, bir milletin, milli kültür ile medeniyete aynı anda sahip olabileceğini ifade etmektedir. (Köseoğlu, 2020: 224) Ancak bunu söylerken Batı medeniyetine seçici ve eleştirel bir gözle bakmaktadır. Batı'dan alınacak medeniyet unsurlarının milli kültürün yerini almaması gerektiğini ve asıl kültür konumuna gelmemesi gerektiğini belirterek, sadece milli kültüre dâhil edilmesi gerektiğini söylemektedir. Milli kimliğin bu denli korunmasında da okumuş aydın kesimden çok halka güven duymaktadır. Bu konuya bakış açısını: "*Asriyet ihtiyacı bize sadece Batı'nın ilim ve ameli aletlerle fenlerinin dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır*" şeklinde dile getirmektedir. (Gökalp, 2020; 54) O'nun en büyük hedefi muasır bir İslam Türklüğü'nü hayata geçirmektir. Kültür milliyetçiliği konusunda yoğun bir şekilde duran Ziya Gökalp, ırkçılık ile ters düşen bir fikir dünyasına sahiptir. Gökalp'e göre, toplumları oluşturan karakterler kalıtsal değil, eğitim ve kültür yolu ile kazanılmıştır. Gökalp'in ırkçılık konusundaki bu duruşunu, Türk toplumunun genel yapısını ve sosyal gerçeklerini derinlemesine analiz ederek elde etmiştir. (Ulusoy, 2017: 10)

Ziya Gökalp'i milliyetçi fikre sürükleyen temel neden siyasi güç ile uluslaşma süreci arasındaki bağıdır. Gökalp, uluslaşma hamlelerini toplumun siyasi gücünün kaynağı ve egemenliğin anahtarı olarak görmektedir. Bunun için de İngiltere örneğini vererek, İngiltere'nin dünyayı yönetmekteki becerisini milli bilinçlerine dayandırmaktadır. Bu nedenden dolayı da İslam ülkelerinin emperyalizme teslim olmasını, milli bilincin oluşmaması ile açıklar. (www.arifkesgin.blogspot.com) Bunun yanında Gökalp, Türk milliyetçiliğini modernleşme projesi olarak görmektedir. Toplulukların millileşmedikleri müddetçe gelişimlerini tamamlayamayacaklarını ifade eder ve bu durum da toplumsal alanın tamamını içermektedir.

Ziya Gökalp'in Batı'yı algılayışı da milliyetçilik fikri üzerinden olmuş ve O'na göre bu konu milliyetçiliğin ana çelişki noktalarından biri olan Batı'yı örnek alma ve ona karşı olma ikileminde geçmektedir. Milliyetçilik fikrinde aynı medeniyete sahip olan topluluklarda anneleri aynı olmasına karşın, ayrı noktalar vardır. Ortak olan ananeler medeniyet dediğimiz kavramın malıdır. Ayrı olanlar ise o milletin kültürüdür. (Gökalp, 2020; 33) Gökalp'in milliyetçilik fikrinde maddi kültürün, geleneksel kültürden ayrıştırılması gerekmektedir. Milliyetçiliğin temel sorunu modernliği kendi milli egemenlik fikri ile bağdaştırmasıdır. Bu

sebeple, Batı'dan alınacak konular sadece maddi kültürle, yani teknolojik ve bilimsel bilgilerle çevreli olmalıdır. Geleneksel kültür Batı özellikleriyle kirletilmemelidir. İşte bu ayrımın başarılması halinde Gökalp, milliyetçilik ve İslamcılık düşüncelerinin Batı felsefesiyle eklenilebileceğini ifade etmektedir. (Ünüvar, 2020: 32) Çünkü O'na göre İslamlaşmak, Muasırlaşmak ve Türkleşmek arasındaki geçişlerde herhangi bir sorun yoktur ve bu öğeler birbirlerini tamamlayıcı halledirler. Hatta öyle ki Gökalp, Türk gençliğinin kendi milli ülküsüne sahip çıkmaması durumunda İslamcılığın da Osmanlıcılığın da büyük zarar göreceğini belirtmektedir. Azınlık durumundaki uluslar kendi milliyetçiliklerini kazanmışken, Türklerin bu farkındalığa varamaması, diğer uluslar içerisinde asimile olmalarına dahi yol açabilecektir. (Köseoğlu, 2020: 221) Yine Osmanlıcılık ideolojisinin Türkleri üstünden atılmaması durumunda hiçbir ulusa samimi gelmeyeceklerini de belirtmektedir. (Gökalp, 2020; 36)

Dönem içerisinde çok fazla dile getirilen Türkçülüğün İslam'a aykırı olduğu iddialarıyla ilgili de görüşlerini bildiren Gökalp, Türkçülerin amacının modern bir İslam Türklüğü'nü oluşturmak olduğunu ifade eder. O'na göre Türkçülerin millet ülküsü Türklük ise, ümmet ülküsünün de İslam olduğunu belirtir. Bu bağlamda Türkçülerin bir ümmet planlarının da var olması gerektiğini ve İslam ülkeleri arasında tek bir alfabe kullanılmasını, ortak eğitim programının olmasını, dini örgütler arasında sürekli bir bağ olmasını ve İslamiyet'in temel simgesi olan Ay'ın kutsal yönünün vazife edilmesi gerektiğini ifade eder ve ekler: "*Türkçülük aynı zamanda İslamcılıktır.*" (Saklı, 2012: 9)

Ziya Gökalp Türkçülüğü dilde ve halka yaklaşma anlamında önemli görüp, ekonomik anlamda kapitalizmin yıkıcı etkilerini fark ettikten sonra milletin, uyanması ve çağdaşlaşmayı sağlaması anlamında önemli görmektedir. Gökalp'in bu yaklaşımları sayesinde İttihat ve Terakki döneminde de Kemalist dönemde de devletin vatandaşa yükleyeceği vazifelerin bir görev olarak benimsenmesini ve ulus-devletin inşa edilmeye çalışıldığı dönemde milli kimlik ile dini kimlik arasındaki ayrışmanın milli kimlik yararına sonuçlanması sağlanmıştır. Özellikle Türk dünyası için eski İstanbul Türkçesini öne çıkaran Gökalp, bu şekilde Osmanlı Devleti dışarısındaki Türk milletlerinin de ortak bir dilde buluşmasını hedeflemiştir. Buna da örnek olarak Rusya'yı gösteren Gökalp, burada Türklerin okuduğu okullarda uygulanan ortak dil ve eğitim hakkının engellenmesine yönelik politikaları, Türkleri birbirlerinden uzaklaştırmak hedefinde olduğunu söylemiştir. (Köseoğlu, 2020: 225) İstanbul Türkçesinin temel olarak kullanılacağı ortak bir yazı dilinin kullanılmasını savunan Gökalp, böylelikle Türk kültürünün de korunacağını belirtmektedir. Bu konu hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "*Mahalli şiveleri yazı lisamı haline sokmak, bunlardan bir edebiyat çıkarmak, milli birlik için en büyük tehlikedir. Turan, Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin mecmuudur.*" (Gökalp, 2020; 104)

Gökalp, İslamiyet'i asabiyei Kavmiyet-i Cahilliyeye olarak kötü bir duruma düşürdüğünü ve bu asabiyeinin aşiret asabiyesi adı altında hala devam ettiğini belirtir. Milliyetçilik, Gökalp'e göre aşiret asabiyesi değildir ve tüm İslam âleminin kullanması gereken bir unsur haline geldiğini belirtir. Yaşadığı dönemdeki Müslüman ülkelerinin yabancı baskısından kurtulması ve toplumsal gelişmelerini sağlamaları için milliyetçilik ideolojisini kullanmaları gerektiğini söyleyerek, bu duygu doğrultusunda mücadelelerini sürdürmeleri gerektiğini belirtmektedir. (Köseoğlu, 2020: 223) Ziya Gökalp, yaşanan olaylar karşısında tüm toplumların yaşadığı kültürel güvensizlik duygusuna çare olarak milliyetçilik fikrini görmekteydi. Bu yüzden de toplumsal dayanışmayı bu yolda temel olarak görüyordu. Ulusun manevi gücünü arttırmak, dayanışma ve birliğini geliştirmek için milli kültürü yüceltip, ülke haline getiriyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan dönemde İslamiyeti, Türk vatanseverliği için temel olarak görürken sonrasında fikrinin değişme nedeni de bu olgudur.

Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin ilk ortaya çıktığı andan beri önemli bir özelliği üzerinde de durmaktadır. Türklerin milli konularını güçlendirmek amacıyla vatandaşı ve dindaşı olduğu hiçbir millet ile mücadeleye girmemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Arnavutluk'ta ve Mısır'da Hıristiyan etkilerinin görülmesini dönem içerisinde uygulanan bu yanlış politikalara bağlamaktadır. (Gökalp, 2020; 34) Ancak şüphesiz Arap dünyasındaki Türk düşmanlığı, Batılı ülkelerin o topraklardaki hegemonyasından sonra uyguladığı kışkırtmalar sonucu meydana gelmiştir. Verdiğimiz iki örnek birer istisna teşkil etmektedir.

Ziya Gökalp ve Türk milliyetçiliği için bir diğer önemli nokta ise 1912 yılında kurulan Türk Ocağı derneğidir. Türk Ocağı, milliyetçiliği kışkırtma yoluna giderek, modern orta sınıfa yayılmasını sağlamayı planlamışlardır. Aynı zamanda Rusya'da Türkçü hareketinde bulunan kesim ile Osmanlı Devleti Türkçüleri arasında bir bağ kurmayı da hedeflemiştir. Ziya Gökalp'in girişimleri sonucu İttihat ve Terakki savunucusu Osmanlı Devleti Türkçüleri, Türk Ocağı üzerinde denetimlerde bulunarak Ocağın kültürel eğitim sorununu

üstlenmesini sağlamışlardır. Dönemin Adana Ocağı Başkanı Reşit Galip, Ziya Gökalp'in Türk Ocakları'nı edebi salon olarak işlettiğini ifade etmiştir. (Bora, 2020: 206) Türk Ocakları esasen Ziya Gökalp'in 1911 yılında ifade ettiği millileşme fikrini içeren yeni hayat tarzını halka indirme girişimidir. Hatta öyle ki Osmanlı Devleti'ndeki erkek ve kadınların bir arada bulunduğu ilk toplantılar Türk Ocaklarında yapılmıştır. Ziya Gökalp'in ve Türk Ocakları'nın bu doğrultuda yapmış oldukları çalışmalar sayesinde milliyetçi sınıflı oluşturmak için kentli aydın kesimden uzaklaşıp, taşrada bulunan orta sınıf kesim ile bağlantı kurulabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra 1931 yılında kapatılana dek Türk Ocakları, milliyetçilik ideolojisine sahip öncü aydın sınıflı oluşturmak için 260 şubeye kadar ulaşabilmiştir. (Bora, 2020: 207)

5. YUSUF AKÇURA VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Tarihçi ve siyaset insanı olan Yusuf Akçura Türkçülük akımının en önde gelen isimlerinden biridir. Rusya'da 1876 yılında hayata gözlerini açan Akçura, babasının 1893 yılında vefat etmesi üzerine ailesinin geri kalan fertleri ile birlikte İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'a geldikten sonra Harbiye'de eğitim almaya devam ederken 1897 yılın Jön Türkler hareketiyle bağlantılı olduğu gerekçesiyle Trablusgarp'a sürgün gönderilmiş, ancak sonrasında affedilmiştir. 1899 yılında Paris'e giden Yusuf Akçura, Ecole Libre des Scines Politiques okulunda eğitimine devam etmiştir. Buradaki öğrencilik yıllarında Jön Türklerin çıkarmış olduğu Şürayı Ümmet ve Fransızca yayın yapan Meşveret adlı dergilere yazılar yazmıştır. Eğitim hayatı sona erdikten sonra İstanbul'a dönmeyen Akçura, 1903 yılında doğduğu şehir olan Kazan'a giderek, burada Rus Türklerinin düzenlediği kültür ve siyaset faaliyetlerine katılmıştır. (www.tarihbilgi.org)

I. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul'a geri dönen Akçura, Türkçülük fikri ile ilgili olarak kurulan dernek ve cemiyetlerin hemen hemen hepsinde kurucu üye olarak yerini almıştır. Özellikle Türk Yurdu dergisi ve yukarıda bahsettiğimiz Türk Ocakları'nın kurucu üyesi olması, Akçura'nın fikriyatını anlamamız için önemli bir yer tutmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türk esirlerin değişimi için, Kızılay tarafından farklı ülkelere ve Rusya'ya gönderilen Akçura, buralarda arabulucu görevi yürütmüştür. Görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a geri dönen Yusuf Akçura, Milli Mücadeleye destek olmak için Anadolu'ya geçiş yaparak Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir ile birlikte çalışmıştır. Milli Mücadele'nin başarılı bir şekilde kazanılması sonrasında 1924 yılında yapılan seçimlerde İstanbul milletvekili olarak meclise girdikten sonra, 1932 yılında da Türk Tarih Kurumu başkanlığı görevini yerine getirmiştir. Bu görevi yerine getirirken de İstanbul Üniversitesi'nde Yakınçağ Tarihi profesörlüğü görevini yerine getirmiştir. Yusuf Akçura, bu görevlerini sürdürürken 11 Mart 1935 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. (www.tarihbilgi.org)

Siyasi tarih ile ilgili birçok yazısı ve yayını bulunan Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikirler Cereyanları ve Siyaset ve İktisat Hakkında Birkaç Hitabe ve Makale adlı çalışmalarında sürekli olarak Osmanlılık düşüncesinin sağlam bir dayanağının olmadığını ve halk içerisinde farklı topluluk ve ırkların uzlaşma noktasının bulunmadığını ifade ederek, Türk milliyetçiliğinin kurtarıcı unsur olduğunu savunmuştur. Yusuf Akçura bu görüşleri neticesinde Türkçülük fikrini savunanlar neticesinde Pantürkizm'in babası olarak anılmıştır.

Yusuf Akçura, 1902-1903 gibi erken tarihlerde milliyetçilik düşüncesinin önemini kavrayarak, döneminde yaşayan Osmanlı aydın kesiminden çok önce, ilerleyen zamanlarda milliyetçiliğin, halkçılığın ve demokratikleşmenin önemli unsurlar olacağını fark etmiştir. Yine o dönem içerisinde milliyetçilik fikrinin gelişme nedeni olarak, milli bir burjuva sınıfının olmamasını göstermiştir. Yine mensubu olduğu Jön Türklerin büyük mücadeleler verdikleri Osmanlı milleti oluşturmanın gereksiz bir amaç olduğunu belirten Akçura, buna tek yol olarak milliyetçiliğin oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir.

Birçok batılı yazara göre Marksizm için Komünist Manifesto nasıl bir önem arz ediyorsa, Yusuf Akçura'nın 1904 yılında yazmış olduğu Üç Tarz-ı Siyaset eseri de Türk milliyetçiliği için aynı önemi taşımaktadır. Makalede dönem içerisinde Osmanlı Devleti içerisinde yaygın olan İslamcılık ve Osmanlılık fikirlerinin yanına bir de Türkçülük fikrini ilave eden Akçura, bu konuda görüşlerini burada dile getirmiştir. Osmanlılık ve İslamcılık fikrinin dönem içerisinde artık Osmanlı Devleti'ne bir faydası olmadığı belirten Akçura, kurtuluş yolu olarak Türkçülük akımını görmektedir. Türk birliğinin oluşmasının yararlı olacağını belirten Akçura, hâlihazırda Osmanlı Devleti içerisinde ve Osmanlı hâkimiyetinde olan topraklardaki Türklerin, dini ve ırki bağlar ile birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve bu sayede Türk olmadığı halde belirli bir noktaya kadar Türkleşmiş olan kesimin Türklüğü tamamen benimseyeceğini dile getirmektedir. (Akçura, 2016: 28)

Türkçülüğün getireceği bir diğer faydayı ise, Asya'nın ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerine yayılmış Türkleri ortak bir noktada birleştirecek olmasından dolayı görmektedir. Irkları, dilleri, adetleri ve çoğunun dinleri bile aynı olan bütün Türklerin birleşmesi ile diğer büyük milliyetler arasında Türkçülük de kendini koruyacak ve büyük bir siyasi güç oluşturacaktır iddiasında bulunmaktadır Akçura. Bu konuda da en büyük sorumluluğun Osmanlı Devleti'nde olduğunu söyleyen Yusuf Akçura, devlet içerisinde Türk olmayan ve Türkleştirilemeyecek olan kavimlerin de elden çıkarılması gerektiğini savunarak, İslamiyet'in Türk ve Türk olmayan kısımlara ayrılarak, Osmanlı'nın Türk olmayan Müslümanlar ile ilişkisinin kalmaması gerektiğini ifade etmiştir. (Akçura, 2016: 28) Ancak bunu ifade ederken de Türklerin büyük bir kısmının Müslüman olduğunun bilincinde olan Akçura, İslam dininin, Türk milletinin oluşmasında önemli bir rol oynayabileceği fikrindedir. İslam'ın, Türklüğün birleşmesinde tıpkı geçmiş dönemlerde Hıristiyanlığın yapmış olduğu gibi, içerisinde farklı milletlerin oluşmasını kabul edecek şekilde değişmesi gerektiğini söylemektedir.

Yusuf Akçura, yazmış olduğu makale ve kitaplarda Türkçülük fikrinde tarih, dil ve gelenek gibi kültürel bağlar ile birlikte, ırk ve kan gibi maddi bağlar ile Türk dünyasını ayrılmaz bir yekvücut olarak görmüştür. O'nun Türkçülük anlayışında geçmişte olduğu gibi gelecekte de en büyük düşman olan Rusya ve Panslavizm'e karşı mücadelede, Osmanlı Devleti'nin Türkçülük fikrinin siyasi anlamdaki rolünde kararlı olmasının etkili olduğunu ifade etmektedir.

Üç Tarz-ı Siyaset'te sık sık geçen bir diğer önemli nokta ise ırk konusudur. Yusuf Akçura'ya göre Osmanlı Devleti'nin her şeyden önce toplum içerisinde yaşayan unsurların dinsel farklılıklarını ortadan kaldırmak için Arap unsurlarından ayrışması gerekiyordu. Bu bağlamda Yusuf Akçura'nın belirttiği olduğu ırk kelimesi, cin ve kavim anlamındaydı. Bu sayede Akçura, yeni bir gerçeği ortaya çıkarmak istiyordu ki bu da Pantürkizm'di. (Georgeon, 2020: 509) Pantürkizm 20. yüzyıl başları için yeni ve farklı bir fikir akımıydı. Bu fikir ilk defa Rusya'da yaşayan Türk-Müslüman toplulukları üzerinde hâkimiyet kurmayı hedefleyen Tatar burjuvazisinde ortaya çıkmıştı. Bu fikrin sistematik olarak ilk defa Akçura'da ortaya çıkmasına şaşırılmamamız gerekmektedir, zira Akçura daha önce de belirttiğimiz gibi Rusya'da doğmuş ve büyümüştür. Akçura, Pantürkizm fikri ile ana merkeze Osmanlı Devleti'ni koyarak, Rusya'da birlik sağlamak isteyen Türkler ile devleti korumayı amaçlayan Osmanlıları ortak bir noktada buluşturmuş oluyordu. Yusuf Akçura'nın bir diğer hedefi ise Türk milliyetçiliği fikrini, Osmanlı Devleti'nin mevcut çok uluslu yapısı ile harmanlamaktı. Pantürkizm uygulamasının Osmanlı için nüfus ve toprak kaybına yol açacağına farkında olmasına karşın, İmparatorluk içerisinde yaşayan diğer unsurlar (Laz, Kürt, Çerkes, vb.) Türkleştirilerek bu kayıplar bir nebze de olsun giderilecekti. (Georgeon, 2020: 511)

Bu yaklaşımlar sonrasında 1910'lu yıllara gelindiğinde Akçura'ya göre bir başka soru ortaya çıkmaktaydı: Pantürkizm ile Turancılık arasındaki ilişki ne olmalıydı? Yusuf Akçura, Türk toplumunun etnik birliğini ifade etmek için Turanî terimini kullanmıştı ama Turancılık fikrini savunduğunu söylememiz mümkün değildir. Çünkü Akçura Türklerin birliğine akılcı bir yoldan yaklaşmaktaydı ve Turancılık fikrine hiçbir zaman yanaşmamıştı. Bu konuda yaptığı tüm konuşmalarda Türk ve Macar halklarının Panslavizm tehlikesi karşısında ortak hareket etmeleri gerektiğini ifade ediyordu. Böylece Turancılık fikrinden ziyade bu yaklaşım ile iki halk, birbirlerine daha çok yaklaşmış olacaktı ve aralarındaki etnik kardeşlik daha da güçlenmiş olacaktı. (Georgeon, 2020: 511)

Yusuf Akçura'nın Batıcılık yaklaşımı da yine milliyetçi fikirleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. O'na göre, Türk toplumunun Batılılaşması ideolojik bir seçim olmayıp, pratik bir zorunluluğu ifade etmektedir. Hatta öyle ki Akçura'ya göre Batılılaşmak, Türkler için hayati bir meseleydi. Akçura'nın milliyetçilik fikrini Batı'dan almış olması nedeniyle de bu bakış açısının oluştuğunu söyleyebiliriz. Batı'dan neler alınması gerektiğinin Osmanlı Devleti'nde gündeme geldiği andan beri çok fazla kısıtlama ve görüş hâkimken Akçura, bu bağlamda bir sınırlamanın olmadığını ifade eder ve Avrupalılardan demiryolu, köprü ve uçak yapmayı öğrenip, ilminin alınmamasını bir türlü anlayamadığını dile getiriyordu. (Georgeon, 2020: 512) Uygarlığın bir bütün olduğunu savunan Akçura, maddi ve fikri yönlerinin ayrılamayacağını, hatta bunun düşünülmesinin bile çok saçma olduğunu ifade ediyordu. Tüm maddi ve fikri yönlerin alınmasıyla Batı'nın Doğu üzerinde üstünlük elde edeceği fikrine de karşı çıkmaktaydı.

Kültür konusuna da değinen Yusuf Akçura, Türk kültürünün yaygınlaştırılıp, güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunların sağlanması ise Türk ekonomisinin güçlenmesiyle birlikte olacaktı. Doğu bölgelerinde yaşayan halkın, Türkün kim olduğunu bilmemesini kültürel bir sorun olarak algılayıp, bu durumun nedenini Türkçe konuşmayan dış ülkelerle olan yakın bağları olarak tanımlamaktadır. Yunanlılara

karşı kazanılan savaştan sonra bu başarının devam ettirilebilmesi için Türk devletinin bağımsızlığını, ekonomik temellerle sağlamlaştırması gerektiği kanısına varmıştı. Ekonominin bu denli önemli olmasının altında O'na göre iki neden yatıyordu; ilk olarak modern Türkiye'nin ve Türk milliyetçiliğinin ana gelişme faktörü olarak ve modern Türk devletinin inşasında tayin edici rol üstlenmesi. (Georgeon, 2020: 512) İkinci olarak ise, Milli Mücadeleyi Türkçülük uğruna kazanan Türk gencinin önündeki bir diğer önemli savaş olan ekonomik kalkınma ve girişimcilik ruhu olduğunu söylemektedir. (Georgeon, 2020: 513)

Tüm bunlarla birlikte Yusuf Akçura, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra yazmış olduğu Türk Yılı 1928 adlı eseri ile Türkçülüğün tarihine yönelik çalışma yapmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin başta Büyük Millet Meclisi Hükümeti adıyla, daha sonrasında ise gerçek adıyla kurulmasını, Türk milliyetçiliğinin başarısında ve Türkçülük fikrinin yerleşmesinden dolayı olduğunu yazmıştır. Türkçülerin hayatları boyunca hayal bile edemeyeceği bu başarının, bir Türk dehası tarafından başarıyla yerine getirildiğini söyleyerek, milli Türk devletinin kurulduğunu ifade etmiştir. Buradan da anlayabildiğimiz gibi Akçura, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını da Türkçülük arzularının gerçekleşmesi olarak görüp, bu düşüncenin yeni devletin kurulmasında itici ve temel bir öge olduğunu belirtmiştir.

6. SONUÇ

Milliyetçilik kavramı, Batı toplumlarında ortaya çıktıktan sonra Osmanlı Devleti'nde genellikle olumsuz bir etki yaratmıştır. Birden çok dini, kültürü, dili ve etnik yapıyı içerisinde bulunduran Osmanlı Devleti, tek bir din, dil, kültür ve ırk gibi kavramlara mesafeli olmak istemiştir. Batılı bu yeni devlet modelinin ülkenin bütünlüğünü ve yapısını bozacağını ileri sürerek, milliyetçiliğin ülke içerisine girmesini engellemeye yönelik politikalar yapmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti bu politikalarında başarılı olamamış ve Avrupa ile coğrafi olarak yakın olan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ gibi Balkan vilayetleri milliyetçilik akımının etkisine girmiş ve birer birer Osmanlı Devleti'nden ayrılmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin tek vücut halinde kalmasını sağlamak için ilk olarak Osmanlılık fikri ortaya atılarak, ister Hıristiyan olsun isterse Müslüman, İmparatorluk içerisindeki bütün tebaanın bir arada tutulması amaçlanmıştır. Ancak bu politika istenilen sonucu vermeyince ve Hıristiyan tebaa birer birer egemenliklerini ilan edince II. Abdülhamit dönemi ile birlikte İslamcılık fikri ortaya atılmış ve Müslümanlık kimliği altında Osmanlı Devleti'nin tüm tebaasını aynı çatı altında tutmak hedeflenmiştir. Devlete verilen önem çerçevesinde Osmanlı aydınları içerisinde uzun bir süre milliyetçilik hareketleri baş göstermemiştir ancak, İslamcılık fikrinin de istenilen sonucu vermemesi üzerine 19. yüzyılın son çeyreği ile birlikte artık milliyetçi söylemler de kendini göstermeye başlamıştır. Batıda uygulananın aksine Osmanlı Devleti içerisinde vatandaşlık bağı ile bir milliyetçilik fikrinin oluşmamış olması, daha önce denenmiş ve başarılı olamayan Osmanlılık fikrinden dolayı kaynaklanmaktadır. Çünkü Osmanlılık fikri, ülke içerisinde farklı dini, kültürel ve etnik tüm topluluklara özgürlük ortamı sağlamış ve bu topluluklardan sadece devlete bağlılık beklemiştir. Ancak bu durum parçalanmayı engelleyememiştir.

Ziya Gökalp'in İslam'a ve milli kültüre bağlı milliyetçilik fikri, dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nden ayrılan Hıristiyan tebaa göz önüne alındığında uygun bir fikir şeklinde görülmektedir. Ümmet ve millet kavramlarını bir arada kullanarak oluşturduğu milliyetçilik fikri, Türk olmamasına rağmen Müslüman olan tebaanın kendilerini devlet ile benimsemelerini amaçlamaktaydı. Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışını, mensubu olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde resmi ideoloji olarak kabul edilmesini ve Osmanlı Devleti'ndeki milliyetçilik fikrinin, muhafazakâr bir milliyetçilik anlayışı olduğunu ifade edebiliriz.

Yusuf Akçura ise, soy ve kana dayalı bir milliyetçilik fikrini savunarak, kültürü de önemli bir etken olarak kabul etmekle birlikte, milliyetçilik düşüncesinde dine çok fazla değer vermemektedir. Ziya Gökalp'te gördüğümüz gibi İslam ve Türklüğü birbirini tamamlayan iki unsur olarak görmemekte, bu iki unsuru sadece birer seçenek olarak değerlendirmektedir. Yusuf Akçura'nın milliyetçilik anlayışı, Osmanlı Devleti içerisinde bulunan farklı etnik tebaayı bir arada tutabilecek bir anlayıştır. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in milliyetçilik düşünceleri, Osmanlı Devleti çöktükten sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde bile etkilerini sürdürerek, milliyetçilik düşüncesinin en önemli isimleri olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Acar, H. (2018), Türkiye'de Milliyetçi Hareket Düşüncesinin Gençlik Teşkilatlarına Etkisi: Ülkü Ocakları Örneği, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, Bursa Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akçura, Y. (2016), Üç Tarz-ı Siyaset, Salon Yayınları, Konya.

- Akıncı, A. (2014), Milliyetçilik Kuramları, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, s.131-150.
- Bora, T. (2020), Cereyanlar: Türkiye’de Siyasal İdeolojiler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Eyidiker, U. (2012), 1960-200 Yılları Arasında Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Georgeon, F. (2020), Yusuf Akçura, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi, Cilt 4, s. 505-514, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z. (2020), Türkçülüğün Esasları, Kapra Yayıncılık, Konya.
- Güzel, S.Ç. (2020), Milliyetçilik Üzerine Retrospektif Bir Değerlendirme ve Ulus Devletin Geleceği, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Sayı 9, s.1016-1038.
- Köseoğlu, N. (2020) Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi, Cilt 4, s. 208-225, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Örs, B. (2016), 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Örs, O. & Ertan, T. (2018), Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir? Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 62, s.39-84.
- Saklı, A.R. (2012), Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 33, s.1-16.
- Smith, A. (2013), Milliyetçilik, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara.
- Şaylan, G. (1996), Milliyetçilik İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 7, s.1945-1949, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ünüvar, K. (2020), Ziya Gökalp, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi, Cilt 4, s. 28-35, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yanık, C. (2013), Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı 20, s. 225-237.
- <https://enpolitik.com/osmanli-dan-gunumuze-milliyetcilik-makale,4920.html>
- <https://tarhibilgi.org/turkiyede-milliyetcilik-hareketinin-dogusu-ve-gelisimi/>
- <https://www.nedir.com/milliyetçilik>
- <http://arifkesgin.blogspot.com/2011/12/ziya-gokalpn-turk-milliyetçiligi.html>
- <https://tarhibilgi.org/yusuf-akcura-kimdir/>
- https://www.academia.edu/5339522/Ergin_Ulusoy_Siyaset_ve_Sosyal_Bilimler_Doktora_Programı_II_Dönem_ZİYA_GÖKALP_ve_MİLLİYETÇİLİK_FİKRİ_ZİYA_GÖKALP_ve_MİLLİYETÇİLİK_FİKRİ